

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33239> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Smit, Diederik

Title: Het belang van het Binnenhof : twee eeuwen Haagse politiek, huisvesting en herinnering

Issue Date: 2015-07-01

Van paleis naar parlement. Het Binnenhof tot en met de Bataafse tijd

In Den Haag, daar woont een graaf

Wanneer begint de geschiedenis van het Binnenhof? Voor de historicus in de negentiende eeuw zou dit een eenvoudige vraag zijn geweest. Hij was zijn verhaal steevast begonnen in het jaar 1248: het moment dat graaf Willem II van Holland in de dom van Aken de kroon van het Heilige Roomse Rijk ontving. Immers, was het niet deze historische gebeurtenis die aanleiding gaf tot de stichting van een nieuw paleis achter de duinen, een koninklijk hof met als middelpunt een ontvangstzaal van voor die tijd ongekeerde omvang? Hoewel graaf Willem door zijn vroegtijdige dood in zijn strijd tegen de West-Friezen de voltooiing van zijn koninklijke zaal zelf nooit heeft meegemaakt, staat zijn naam in menig geschiedenisboek vermeld als de stichter van het Binnenhof en siert zijn beeltenis tot op heden de beroemde negentiende-eeuwse fontein voor de Ridderzaal.

Inmiddels zijn er kanttekeningen bij dit fameuze stichtingsverhaal te plaatsen. Zo is op basis van bronnen niet met zekerheid te zeggen dat Willem II inderdaad van plan is geweest om van het Binnenhof zijn residentie te maken. Oorkonden uit de tijd zelf getuigen weliswaar van het bestaan van een grafelijk hof ‘ter Haghe’, maar vertellen ons verder niets over de daar aanwezige bebouwing, noch over omvangrijke bouwactiviteiten van de graaf. De eerste melding van de plannen voor een nieuw koninklijk hof treffen we pas aan in het midden van de veertiende eeuw, dus honderd jaar na de kroning van Willem II tot rooms-koning, in het werk van kroniekschrijver Johannes de Beke. Hij verhaalt hoe de pas gekroonde koning terugkeert naar zijn eigen graafschap en vervolgens naar ‘die Haghe’ trok om ‘[te] tymmeren een coninclie palaes, daer hi van hoghen saken des rijcs te richten plach’.¹ Daarnaast zijn er verschillende aanwijzingen dat niet Willem, maar diens vader graaf Floris IV de titel van stichter van het hof verdient. Zo zou hij de grond van het Binnenhof reeds omstreeks 1230 hebben verkregen en

zouden ook de oudste gebouwen uit deze periode stammen. Mogelijk gaat het complex dus terug tot de eerste helft van de dertiende eeuw en bouwde Willem II voort op het werk van zijn vader.²

Hoe het ook zij, groot kan het hof in het midden van de dertiende eeuw nog niet geweest zijn. Waarschijnlijk bedroeg de omvang van de gebouwen niet meer dan die van de huidige grafelijke zalen achter de Ridderzaal. Van een permanente hofhouding in Den Haag was in deze tijd geen sprake. Het Binnenhof was slechts één van de vele hoven die de graaf in Holland bezat en diende aanvankelijk waarschijnlijk vooral als uitvalsbasis voor jachtpartijen. De ligging van het hof, in de nabijheid van het Haagse bos en de duinen, maakte het in elk geval zeer geschikt voor deze onder de adel populaire vorm van tijdverdrijf. Daarnaast moet ook de aanwezigheid van een natuurlijke watervoorziening, in de vorm van de Haagse beek en wellicht al de Hofvijver, een belangrijke rol hebben gespeeld in de verdere ontwikkeling van het Binnenhof.³

In het laatste kwart van de dertiende eeuw breidde het hof zich in korte tijd uit van één enkel stenen 'huis' tot een kleinschalig ommuurd complex. Zo werd er in 1280 voor het eerst melding gemaakt van een 'poirte van den hove' en is enkele jaren later ook al sprake van een 'kapel ten hove'.⁴ De meest in het oog springende toevoeging aan het gebouwencomplex was zonder twijfel de huidige Ridderzaal, die eveneens in deze periode werd voltooid. Deze 'Grote Zaal' met zijn indrukwekkende architectuur weerspiegelde het toegenomen prestige van de Hollandse graaf. Daarnaast paste de bouw van de zaal in de tendens om een fysieke scheiding aan te brengen tussen publieke, representatieve ruimten en de meer private woonvertrekken. De Grote Zaal ging dienen als ontvangstruimte waar de graaf met zijn hof samenkwam en bezoekers ontving, terwijl het oorspronkelijke gebouw aan de achterzijde, het huidige Rolgebouw, werd gereserveerd voor bewoning en meer besloten bijeenkomsten met hovelingen en raadgevers. In dit opzicht kan de zaal dus beschouwd worden als de eerste ruimte met een duidelijk politieke functie, vergelijkbaar met ontvangstzalen zoals die in deze perioden aan andere West-Europese vorstenhoven te vinden waren.⁵

Of de grootschalige uitbreiding van het Binnenhof nu bedoeld was om de vorstelijke macht van Willem II te tonen of vooral de politieke ambities van zijn zoon Floris V, blijft de vraag. De Grote Zaal was zonder meer een rooms-koning waardig, maar de bouw kwam vrijwel geheel tot stand onder het bestuur van de jonge Floris en werd voornamelijk gefinancierd met gelden die hij via zijn connecties met het Schotse koningshuis had verkregen.

H. Craeyvanger pinx.

J. H. Rennefeld sculp.

Rooms-koning Willem II geeft opdracht tot de bouw van de Grote Zaal.
Een negentiende-eeuwse impressie van de stichting van het Binnenhof van de hand van graveur Johann Heinrich Maria Hubert Rennefeld (collectie Rijksmuseum)

De graaf zou zich vanaf 1270 ook met toenemende regelmaat in Den Haag vertonen om daar met assistentie van zijn persoonlijke klerk Gerard van Leiden de verdere uitbouw van het Binnenhof te coördineren.⁶ Dat het complex op den duur zou uitgroeien tot de belangrijkste residentie in het graafschap was dan ook grotendeels te danken aan hun inspanningen. Ook Floris v zou niet lang kunnen genieten van zijn nieuwe hof. Waar zijn machtsvertoon in architectonisch opzicht slaagde, liepen zijn politieke ambities aan het einde van de eeuw spaak. Onvrede over zijn bestuur onder zowel buitenlandse vorsten als de Hollandse adel leidde uiteindelijk tot zijn ondergang. Tijdens een valkenjacht in 1296 werd hij gevangengenomen en niet veel later door zijn ontvoerders gedood.

Met de moord op Floris v kwam de uitbreiding van het Binnenhof voorlopig tot stilstand. Het oorspronkelijke Hollandse huis was uitgestorven en het graafschap kwam in bezit van de graven van Henegouwen. Deze hadden hun prioriteiten echter niet in Den Haag en hielden er gedurende de eerste helft van de veertiende eeuw slechts zelden hof. Waarschijnlijk de enige toe-

voeging die in deze periode tot stand kwam, was de aanbouw aan de achterzijde van het tegenwoordige Rolgebouw, waarin zich de zogenaamde De Lairessezaal bevindt. Deze uitbreiding van het grafelijke woonkwartier stond in de late Middeleeuwen bekend als de kamer van ‘de goede’ graaf Willem III. Hoogstwaarschijnlijk was hij als bouwheer verantwoordelijk voor deze uitbouw en verbleef hij in de ruimte op de weinige momenten dat hij in Den Haag resideerde.⁷ Over het algemeen stond het Binnenhof er in deze periode echter verlaten bij en was de majestueuze Grote Zaal vooral een symbool van gesneuvelde politieke ambities.

Verandering in deze toestand kwam pas nadat het graafschap Holland in het midden van de eeuw was overgegaan van het Henegouwse naar het Beierse huis. Vooral graaf Albrecht van Beieren heeft tijdens zijn leven veel betekend voor de ontwikkeling van het Binnenhof. In de eerste plaats bouwde Albrecht het hof achter de duinen verder uit. Daarnaast was Albrecht de eerste die min of meer permanent in Den Haag zetelde. Meer dan welke Hollandse graaf voor of na hem zou hij op het Binnenhof verblijven en hier zijn hof houden. Onder zijn bewind gold het complex dan ook als de belangrijkste residentie in het graafschap en functioneerde het voor het eerst als een centraal bestuurscentrum. Tegelijkertijd stimuleerde Albrecht van Beieren ook de groei van het dorp Den Haag. Door onder meer belastingvoordelen te bieden aan handelaars en ambachtslieden die zich in de nabijheid van het grafelijk hof vestigden, ontstond buiten de muren van het hof geleidelijk een bescheiden nederzetting die aan het einde van de eeuw ongeveer tweeduizend zielen telde.⁸

Dat Albrecht zo’n belangrijke rol kon spelen in de ontwikkeling van het Binnenhof en zijn omgeving, hing samen met de duur en stabiliteit van zijn bewind. Net als Willem II en Floris V had hij een duidelijke visie op de toekomst van de plaats, maar anders dan zijn illustere voorgangers lukte het Albrecht de macht voor lange tijd in handen te houden. Ondanks de vele politieke twisten binnen het graafschap zou hij bijna vijftig jaar lang de dienst uitmaken in Holland. Tijdens deze periode kwam het hofleven aan het Binnenhof als nooit tevoren tot bloei. De voortdurende aanwezigheid van de graaf in Den Haag zorgde ervoor dat het aantal vaste bewoners van het Binnenhof in de tweede helft van de veertiende eeuw sterk groeide. Onder hen waren de familieleden en naaste vertrouwelingen van de graaf, maar ook klerken, ambachtslieden, geestelijken en kunstenaars. Begin vijftiende eeuw zou zelfs de beroemde schilder Jan van Eyck enkele jaren aan het Binnenhof hebben gewoond.⁹

Deze gestage groei van het aantal hovelingen en toenemende politieke activiteit hadden vanzelfsprekend hun weerslag op de omvang en het uiterlijk van het complex. Dankzij de archieven van de grafelijke rekeningen weten we dat de bebouwing in de Beierse periode flink is uitgebreid, al is het niet altijd mogelijk de locatie van deze nieuwe gebouwen precies te bepalen.¹⁰ Zeker is wel dat het grafelijke kwartier verder in noordelijke richting werd uitgebouwd. Was het woonkwartier van de graaf aanvankelijk beperkt tot het huidige Rolgebouw, vanaf circa 1350 verrezen er verschillende nieuwe privévertrekken langs de vijverzijde. Deze ruimten, die mogelijk door middel van een galerij verbonden waren met het oorspronkelijke gebouw, omvatten onder meer slaapkamers en 'wairderobes'. Zij stonden in de eerste plaats ter beschikking van de graaf en zijn echtgenote, maar boden ook onderdak aan andere hooggeplaatste figuren aan het hof. Zo hadden de zoons van de graaf hier hun eigen appartementen en had ook Albrechts befaamde minnares Aleid van Poelgeest waarschijnlijk haar slaapkamer aan de Hofvijver.¹¹

De scheiding tussen een privaat en publiek gedeelte van het Binnenhof, die al ten tijde van Floris v was aangebracht, werd door de uitbreiding van de grafelijke vertrekken verder doorgevoerd. Aan de oostzijde van het complex bevond zich het privégedeelte met het Rolgebouw, het nieuwe woonkwartier aan de Hofvijver, maar waarschijnlijk ook de keukens en badgebouwen van het hof. In de nog onbebouwde noordoosthoek en aan de achterzijde van het Rolgebouw lagen enkele fraai aangelegde tuinen, die het aanzien en de aantrekkingskracht van het woonkwartier zeker ten goede moeten zijn gekomen. Deze van het publiek afgescheiden delen van het hof boden de graaf en zijn familie bovendien alle mogelijkheden tot een aangenaam en besloten hofleven.¹²

De westzijde van het complex had een meer publieke functie. Hier was de entree tot de Grote Zaal, die onder meer diende voor audiënties, rechtspraak, feesten en ceremonies. Ook stond hier de door Floris v gebouwde Hofkapel, die sinds 1369 beschikte over een eigen kapittel van een deken en twaalf kanunniken. Deze kanunniken vervulden behalve een belangrijke rol in het geestelijk leven aan het hof tevens een omvangrijke bestuurlijke en administratieve taak. Zeker in de late Middeleeuwen stonden zij de graaf dikwijls bij in juridische en politieke zaken en deden zij feitelijk dienst als ambtenaren *avant la lettre*.¹³ Eveneens aan de westzijde, mogelijk in de uiterste noordoosthoek, moet ten slotte het zogenaamde 'ridderhuys' hebben gestaan. Zoals de naam al doet vermoeden bood dit gebouw onderdak aan

de Hollandse edelen wanneer deze voor politiek overleg met de graaf in Den Haag verbleven. Mogelijk vond het overleg zelf overigens ook in dit gebouw plaats. Vanaf circa 1400 is er op deze locatie namelijk sprake van een nieuwe raadkamer. Een gegeven dat erop zou kunnen duiden dat de graaf de vertegenwoordigers van de ridderschap niet langer in zijn eigen woning ontving, maar de bijeenkomsten naar een zaal aan de meer publieke kant van het hof had verplaatst.¹⁴

Tussen lokaal en centraal gezag

In 1404 overleed Albrecht van Beieren. Net als zijn echtgenote enkele jaren eerder kreeg hij een graf in de Hofkapel van het Binnenhof. De bijzetting was een bevestiging van de band die de Hollandse graaf in de laatste jaren met het Haagse hof had opgebouwd.¹⁵ In minder dan een halve eeuw had hij het complex nieuw leven ingeblazen en omgevormd tot het belangrijkste politieke machtscentrum binnen het graafschap. Na de dood van Albrecht kwam er echter ook spoedig weer een einde aan deze bloeiperiode. Hoewel het hof ook onder zijn zoon Willem VI nog veel aanzien genoot, verloor het Binnenhof in de jaren na zijn regering weer snel aan politieke betekenis.

Deze neergang had alles te maken met de onrust in het graafschap. De Hoekse en Kabeljauwse twisten, die al sinds de machtsovername van het Beierse huis in Holland woedden, laaiden in het tweede kwart van de eeuw weer in alle hevigheid op en zorgden voor een verzwakking van de grafelijke macht. Vooral Albrechts kleindochter Jacoba van Beieren had onder deze machtsstrijd te lijden. Vanwege de voortdurende verdeeldheid en dreiging was het voor haar onmogelijk om in Den Haag een sterk gezag te vestigen. In de eerste plaats was zij genooddaakt voortdurend onderweg te zijn: ofwel om strijd te leveren met haar politieke tegenstanders, dan wel om steun te zoeken bij bondgenoten. Daarnaast was het Binnenhof in deze periode geen veilige plek. In tegenstelling tot andere Hollandse plaatsen bezat Den Haag geen ommuring en ook het complex zelf was met zijn geringe verdedigingswerken en kwetsbare ligging niet bepaald een onneembare vesting. Tijdens haar leven zou Jacoba het Haagse hof dan ook slechts incidenteel bezoeken. De meeste tijd zou zij doorbrengen aan andere hoven, ver weg van het woonkwartier aan de Hofvijver.¹⁶

Met de zogenaamde ‘zoen van Delft’ leek aanvankelijk nog een ommekeer in de situatie te zijn bereikt. Jacoba en haar belangrijkste politieke te-

genstander Filips de Goede, hertog van Bourgondië verzoenden zich in 1428 en brachten aldus de rust in het graafschap terug. Bovendien werd het vredesverdrag door een gezamenlijk vertoon op het Binnenhof bezegeld. Jacoba bleef vervolgens nog eens bijna vier jaar in Den Haag, een eeuwigheid vergeleken met haar eerdere verblijven.¹⁷ Toch zou de zoen van Delft niet direct een herleving van het hofleven brengen. Sterker nog, de wapenstilstand regelde feitelijk de machtsoverdracht aan Filips en de inlijving van Holland in het Bourgondische rijk. Was het Binnenhof rond de eeuwwisseling nog het politieke centrum van een min of meer autonoom graafschap geweest, nu was het complex gelegen in de periferie van een rijk dat zich uitstreckte tot aan Zwitserland en waarvan het rijkste en meest dichtbevolkte gebied in Vlaanderen en Brabant lag. Toen Jacoba van Beieren in 1436 stierf en naast haar illustere grootvader in de Hofkapel werd bijgezet, bleven de grafelijke vertrekken aan de vijverzijde dan ook leeg. De nieuwe graaf was voortaan een hertog en hij zetelde voornamelijk in Brussel, Brugge of Dijon.¹⁸

Na de inlijving van Holland door de hertog van Bourgondië leek het Binnenhof te zijn gedegradeerd van een vorstelijk hof naar een onbeduidend regionaal bestuurscentrum in een snelgroeiend rijk. De Bourgondiërs lieten zich nog minder in Den Haag zien dan de graven van het Henegouwse of Beierse huis. Filips de Goede en zijn opvolgers Karel de Stoute en Maria de Rijke bezochten het Binnenhof slechts enkele keren. Maanden, soms wel jaren was het grafelijk woonkwartier niet in gebruik en kenmerkte de oostzijde van het hof zich door rust en stilte.¹⁹

Op de weinige momenten dat de Bourgondiërs het Binnenhof met een bezoek vereerden, was het wel een drukte van belang en baadde het complex in ongekende pracht en praal. Zo beschikten de hertogen van Bourgondië over een uitgebreide en indrukwekkende hofhouding, die altijd met de landsheer meereisde. Wanneer de hertog in Den Haag was, betekende dat dus meteen een groot aantal gasten. Deze bezoeken gingen bovendien gepaard met uiterlijk vertoon en grote feesten. Zo werd de formele inhuldiging van Filips als graaf van Holland in 1433 gevierd met een riddertoernooi en een groots banket in de Grote Zaal. Ook bood de zaal onder Filips onderdak aan twee feestelijke zittingen van het kapittel van de ridders van het Gulden Vlies, in 1432 en 1456. In beide gevallen ging het daarbij om meerdaagse bijeenkomsten, met enkele honderden bezoekers.²⁰

Terwijl de oostzijde van het Binnenhof zich kenmerkte door leegstand en slechts tijdens de sporadische bezoeken van de landsheer tot leven kwam,

ontwikkelde de meer publieke westzijde van het complex zich ondertussen gestaag verder. Paradoxaal genoeg lag juist de afwezigheid van de graaf in Den Haag aan deze ontwikkeling ten grondslag. Vanwege de omvang van het Bourgondische rijk was een directe uitoefening van gezag door de landsheer immers niet meer mogelijk. Waar in de Beierse periode de politieke besluitvorming en rechtspraak nog grotendeels een persoonlijke aangelegenheid waren geweest, moesten Filips de Goede en zijn opvolgers meer en meer een beroep doen op lokale bestuurders. Zij streefden dan ook naar een politiek systeem waarbij het beleid weliswaar centraal werd bepaald, maar de uitvoering in de verschillende gewesten werd overgelaten aan lagere bestuursorganen.²¹

Nog tijdens het leven van Jacoba van Beieren liet Filips om die reden een stadhouder in Den Haag aanstellen. Deze stadhouder diende bij afwezigheid van de landsheer diens taken waar te nemen en zorg te dragen voor het dagelijks bestuur in het graafschap, al had hij geen toegang tot de grafelijke vertrekken. In plaats daarvan kreeg hij eigen ruimten toegewezen aan de uiterste westzijde, grenzend aan het Buitenhof. Hier, dicht bij het ridderhuis en de raadkamer, verrees in de loop der jaren een nieuw kwartier, dat ruim drie eeuwen lang zou dienen als woning van de Hollandse stadhouders en hun families.²² Daarnaast vormden de Bourgondische hertogen ook bestaande grafelijke instellingen om tot moderne bestuurlijke colleges. Zo zetelde vanaf ongeveer het midden van de vijftiende eeuw op het Binnenhof het zogenaamde Hof van Holland. Dit college was een voortzetting van de oude grafelijke raad, maar dan in een nieuwe gedaante en met meer zelfstandige bevoegdheden. Naast de stadhouder, die formeel voorzitter was van de raad, bestond het Hof uit acht andere raadsheren, veelal kanunniken van de Hofkapel. Gezamenlijk hadden zij bij afwezigheid van de landsheer het algemeen bestuur in Holland in handen. Daarnaast gold het Hof van Holland tot in de zestiende eeuw als het hoogste rechtsprekende orgaan in het graafschap en zou het in die hoedanigheid het voortouw nemen in talrijke spraakmakende rechtszaken.²³ De nieuwe landsheer hield ten slotte ook het toezicht op de financiën. Dit toezicht, dat tot die tijd de verantwoordelijkheid was geweest van de grafelijke trezorier, kwam in 1446 bij een speciale rekenkamer te liggen. Deze Rekenkamer van Holland of Grafelijkheidsrekenkamer hield voortaan niet alleen bij welke uitgaven er aan het hof plaatsvonden, maar tevens hoeveel inkomsten de verschillende grafelijke domeinen in het gewest voor de Bourgondische schatkist opleverden.²⁴

Zowel de Rekenkamer als het Hof van Holland werd ondergebracht in de directe nabijheid van de Grote Zaal, eerstgenoemde eerst in het voorportaal van het gebouw, maar aan het einde van de eeuw in een nieuw pand aan de noordzijde van de zaal. Het Hof van Holland kwam bijeen aan de achterzijde van de Grote Zaal, in het oude Rolgebouw. Dit gebouw, dat zijn naam ontleende aan de pleitrol van het Hof, zou voortaan niet alleen dienen als vergaderruimte voor de raadsheren, maar ook voor juridische processen op het Binnenhof. Enkel op momenten dat de landsheer in eigen persoon een rechtszetting voorzat, zoals bijvoorbeeld in het najaar van 1469 toen Karel de Stoute enkele weken in Den Haag verbleef, vond deze in de Grote Zaal zelf plaats.²⁵

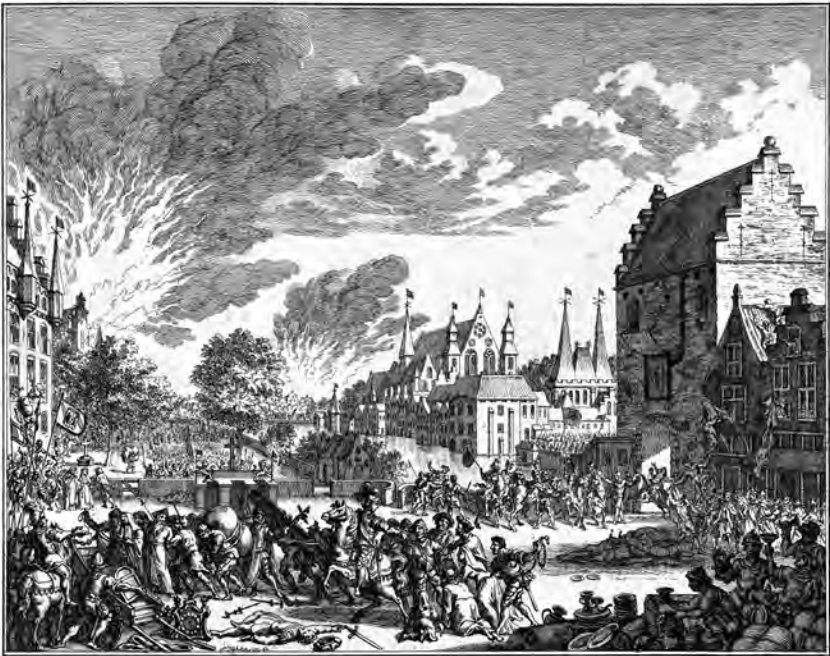
Hoewel het Binnenhof in de Bourgondische periode minder door de graaf zelf werd bezocht en in zekere zin slechts een van de vele hoven in een omvangrijk vorstendom was, boette de plek niet aan politieke betekenis in. Dankzij de instelling van bovenstaande bestuursorganen en de daarmee gepaard gaande bureaucratisering en professionalisering kreeg vooral de westzijde van het Binnenhof steeds meer het karakter van een bestuurscentrum.²⁶ Hier kwam nog bij dat de plek ook steeds belangrijker werd als een plaats van overleg. Dit overleg had aanvankelijk vooral het karakter van zogenaamde dagvaarten, waarbij afgevaardigden van de Ridderschap en de Hollandse steden door de graaf op het Binnenhof werden ontvangen. Tijdens deze ontvangsten stonden allerlei bestuurszaken op het programma, van kwesties inzake oorlog en vrede en de landsheerlijke financiën tot stedelijke beden en particuliere verzoeken. Aanvankelijk had vooral de adel een grote rol tijdens deze dagvaarten, naarmate de vijftiende eeuw vorderde nam de invloed van de steden echter toe. Het was ook in deze periode dat de naam 'Staten' als aanduiding voor deze afgevaardigden in zwang raakte.²⁷

Het overleg tussen de Staten van Holland en West-Friesland en de landsheer of diens stadhouder vond onregelmatig op het Binnenhof plaats. Mogelijk diende als vergaderzaal voor de bijeenkomsten de raadkamer in het ridderhuis, nabij het Stadhoudersplein. Hoewel er weinig informatie is over de vroegste ontmoetingen tussen het landsheerlijk gezag en de Staten, is het aannemelijk dat de bijeenkomsten aan de publieke zijde van het complex plaatsvonden. Dit zou ook de plaats zijn waar vanaf het einde van de zestiende eeuw de Staten in vergadering zouden komen.²⁸ In de late Middeleeuwen vonden deze Statenvergaderingen nog buiten de muren van het complex plaats. Gebruik van het Binnenhof bleef tot in de zestiende eeuw beperkt tot de landsheerlijke instellingen. Wanneer de Staten namens de

landsheer in Den Haag bijeen werden geroepen, kwamen zij samen in de Kloosterkerk op het Lange Voorhout.²⁹

Lang niet altijd vergaderden de Statenleden nabij het Binnenhof. Soms weken zij voor hun bijeenkomsten uit naar andere Hollandse steden of kwamen zij enkel voor overleg met de stadhouder naar Den Haag. Deels had dit ook te maken met de veiligheid in het graafschap. De centralistische en expansieve politiek van de Bourgondiërs en later de Habsburgers zorgde weliswaar voor een verankering van het bestuur in Den Haag, maar riep tevens weerstand op en wakkerde oude twisten weer aan. Met enige regelmaat trokken vijandelijke legers daarom op naar het bestuurlijk centrum van Holland en bedreigden de tamelijk weerloze stad. In het laatste kwart van de vijftiende eeuw werd Den Haag zelfs in korte tijd meerdere keren ingenomen en geplunderd.

Een laatmiddeleeuws verdedigingswerk als het Torentje is waarschijnlijk ook in deze periode opgetrokken. Een aantal studies kiest voor het bouwjaar 1479, een jaar waarin de Hoekse en Kabeljauwse twisten weer dreigden

De plundering van Den Haag door de Gelderse legerleider Maarten van Rossum in 1528. Achttiende-eeuwse gravure van Simon Fokke (collectie Rijksmuseum)

op te laaien en de toenmalige stadhouder Wolfert VI van Borselen langs de oostzijde van het Binnenhof een nieuw bolwerk liet optrekken ter verdediging van de meer westelijk gelegen grafelijke zalen en het woonkwartier.³⁰ Hetzelfde geldt overigens voor de nog altijd bestaande Gevangenpoort en de zogenaamde Hout- of Doelenpoort, die aan de andere zijde van de Hofvijver stond. Zij maakten deel uit van de buitenste muur van het Binnenhof en dienden niet alleen het grafelijk complex af te schermen van de buitenwereld, maar tevens de landsheerlijke bestuurders tegen diezelfde buitenwereld te beschermen.³¹ Dat het Binnenhof ondanks de nieuwe verdedigingswerken een kwetsbare plek bleef, bleek in 1528. Een strijdmacht onder aanvoering van de Gelderse legeraanvoerder Maarten van Rossum veroverde in dat jaar Den Haag en trok al plunderend en brandstichtend over het Binnenhof.³²

Op eigen benen

‘Het mooiste, rijkste en wellicht grootste niet ommuurde dorp van Europa’, zo omschreef de Italiaanse schrijver Lodovico Guicciardini de grafelijke residentie in zijn *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* uit 1567.³³ Nu stond Den Haag, en het Binnenhof in het bijzonder, er in het midden van de zestiende eeuw inderdaad goed voor. Na de desastreuze plundering van 1528 had keizer Karel V het complex in oude glorie laten herstellen en het grafelijk woonkwartier langs de Hofvijver zowaar uitgebreid en verfraaid. Hoewel Karel V net als zijn voorgangers nauwelijks in Den Haag zou verblijven, zou dit deel van het Binnenhof voortaan de naam ‘Keyserhof’ dragen.³⁴ De oudst bekende stadsgezichten van Den Haag, die uit dezelfde periode stammen, laten goed zien hoe het hof er in deze jaren uitzag. Net als tegenwoordig strekte het bestuurscentrum zich over de gehele lengte van de Hofvijver uit, van het Torentje in het oosten tot het Stadhouderslijk Kwartier in het westen. Binnen deze afbakening waren de Grote Zaal, de Hofkapel, het Rolgebouw en het Keyserhof de belangrijkste blikvangers. Aanzienlijke delen van het Binnenhof waren echter nog altijd onbebouwd en in gebruik als tuin, boomgaard, bleekveld of kaatsbaan. Al met al gaf het Binnenhof dan ook de indruk van een stadje binnen de stad. Het was een bonte verzameling grote en kleine panden uit verschillende eeuwen, afgewisseld met groen en met poorten, ophaalbruggen en grachten gescheiden van de buitenwereld.³⁵

Politiek en bestuurlijk bouwden de Habsburgse vorsten voort op het werk van hun Bourgondische voorgangers. De landsheren vertoonden zich nagenoeg nooit in Den Haag en bestuurden hun immense rijk veelal vanuit Brussel en later onder Filips II voornamelijk vanuit Madrid. De machtigste mannen op het Binnenhof waren gedurende de zestiende eeuw de stadhouder van Holland en de raadsheren van het Hof. Zij hadden het dagelijks bestuur en de rechtspraak in het gewest in handen en functioneerden als schakel tussen de landsheer en de Hollandse bevolking.³⁶ Toen deze bevolking zich in de jaren 1560 afkeerde van de centralistische politiek van de Habsburgers en een opstand begon tegen het landsheerlijke gezag, kwam het Binnenhof letterlijk en figuurlijk tussen twee vuren te liggen. Deze situatie maakte het onmogelijk om politiek te bedrijven binnen de muren van het complex. Voor zowel de opstandelingen onder leiding van voormalig stadhouder Willem van Oranje als de Habsburgse troepen onder leiding van de hertog van Alva was het onbeschermd Binnenhof een makkelijke prooi.

Toch zou het Binnenhof in deze beginjaren van de Opstand zijn politieke betekenis niet verliezen. Zodra de opstandelingen in het gewest de overhand kregen, kwam het complex weer als bestuurscentrum in aanmerking. Zo kozen de Staten van Holland, die inmiddels op eigen initiatief bijeenkwamen, Den Haag op 31 december 1578 uit tot hun vaste vergaderplaats. Als motief is wel aangevoerd dat de Staten niet in een stemhebbende stad wilden zetelen, omdat anders de schijn van partijdigheid zou kunnen ontstaan. Den Haag was in dit licht dus neutraal terrein.³⁷ Ongetwijfeld heeft echter ook de symbolische betekenis van de plek een grote rol gespeeld. Door zoveel mogelijk op oude voet verder te gaan probeerden de opstandige Staten hun claim het legitieme gezag te vertegenwoordigen kracht bij te zetten. Eenzelfde gedachte moet ook ten grondslag hebben gelegen aan de terugkeer van het Hof van Holland en de stadhouder. Hoewel de banden met de landsheer waren verbroken, keerden ook zij weer terug naar het Binnenhof en betrokken hun oude vertrekken in respectievelijk het Rolgebouw en het Stadhoudersplein aan de Buitenhofzijde.

Ondanks de oorlog zag het politieke leven er op het Binnenhof gedurende de jaren tachtig niet heel anders uit dan in de jaren voor de Opstand. Misschien het belangrijkste verschil met de Habsburgse tijd was dat de Staten nu niet langer heen en weer pendelden tussen Lange Voorhout en Binnenhof, maar definitief hun intrek namen in het pand in de uiterste noordwesthoek. Ook was de naastgelegen kapel aan de Hofvijver in 1580 ingericht voor de hervormde eredienst. De kanunniken, die eeuwenlang bestuurlijke

functies hadden vervuld, verdwenen tijdens de reformatie van het Binnenhof.³⁸ Aan het uiterlijk en de verdere inrichting van het complex veranderde voorlopig echter niet veel. Zelfs de vertrekken die tot dan toe aan de landsheer hadden toebehoord, bleven voorlopig onaangetast. Datzelfde gold voor de Grote Zaal, die nog altijd dienstdeed als ontvangstzaal voor formele gelegenheden. In deze zaal kwamen de opstandige Staten op 22 juli 1581 bijeen voor de ondertekening van het Plakkaat van Verlatinghe en om Filips II af te zetten als landsheer van de Nederlanden. Hoewel deze gebeurtenis in de latere historiografie soms mythische vormen heeft aangenomen, vond de ondertekening plaats in een reguliere vergadering waarbij ook andere zaken aan de orde kwamen. Dat het moment gezien kon worden als het begin van een nieuwe tijd, zou pas zeer geleidelijk duidelijk worden.³⁹

Aanvankelijk waren de Staten ook van plan een nieuwe landsheer aan te stellen en het politieke systeem zoveel mogelijk ongewijzigd te laten. De voorkeur ging uit naar Willem van Oranje. Na diens dood in 1584 richtte de aandacht zich vervolgens op kandidaten uit Frankrijk en Engeland, en in de winter van 1586 werd – na de weigering van de Engelse koningin Elizabeth I om de soevereiniteit op zich te nemen – uiteindelijk de graaf van Leicester met veel luister als nieuwe landvoogd op het Binnenhof ingehaald. Voor de gelegenheid waren er op het Buitenhof erepoorten geplaatst, werd er een ‘steekspel’ op de Hofvijver georganiseerd en in de Grote Zaal een uitgebreid feestmaal aangericht. Bovendien kreeg de kastelein van het Hof, die zijn lokalen had nabij het Torentje, de taak om de oude grafelijke woonvertrekken voor de nieuwe graaf in te richten en van schone lakens te voorzien.⁴⁰ Voor even leek het erop dat het grafelijke hofleven in Den Haag zou herleven.

Niets bleek minder waar. Vrijwel direct na zijn aantreden keerde Leicester de politiek op het Binnenhof de rug toe om zich in Utrecht te vestigen. De voortdurende animositeit tussen aan de ene kant de Staten van Holland onder leiding van landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt en aan de andere kant de nieuwe landsheer, maakte de samenwerking tussen de verschillende instellingen er bovendien niet beter op. Amper twee jaar na zijn aankomst in de Nederlanden bleek de politieke situatie zo verziekt, dat Leicester gedesillusioneerd naar Engeland terugkeerde en de opstandige gewesten opnieuw zonder landsheer zaten. Voor zowel Van Oldenbarnevelt als de jonge stadhouder van Holland, prins Maurits, was het vertrek van Leicester echter geen probleem. Integendeel, met de Engelsman buiten beeld zagen beide heren de kans schoon hun eigen positie en die van het gewest Holland in het algemeen te versterken. In de tien jaren die volgden,

Het Binnenhof en de Hofvijver gezien vanaf de Korte Vijverberg, met op de voorgrond prins Maurits omringd door familieleden en hoogwaardigheidsbekleders. Schilderij van A. van Breen uit 1618 (collectie Rijksmuseum, in bruikleen bij het Haags Historisch Museum)

keerden zij zich af van het idee van een landsheerlijk gezag en streefden zij in plaats daarvan naar de totstandkoming van een statenbond onder aanvoering van de Staten van Holland.⁴¹

De keuze om voorlopig geen nieuwe landsheer aan te stellen en verder te gaan als republiek had vanzelfsprekend gevolgen voor het gebruik van het Binnenhof. Zo diende men allereerst op zoek te gaan naar een nieuwe invulling van de voormalige landsheerlijke woonvertrekken. De voornaamste gegadigden om de vrijgekomen ruimte aan de oostzijde van het complex in te nemen, bleken al spoedig de Staten-Generaal. Deze vertegenwoordigende vergadering van afgevaardigden uit alle Nederlandse gewesten was voor het eerst in 1464 in Brugge bijeengekomen en sindsdien met enige regelmaat door de Bourgondische en Habsburgse landsheren geconsulteerd, voornamelijk inzake financiële kwesties. Hoewel op deze manier in de loop der jaren een blijvende vorm van vertegenwoordiging was ontstaan, kenden de Staten-Generaal lange tijd geen vaste vergaderplaats. In de eerste decennia hadden de bijeenkomsten vooral plaatsgevonden in de steden van Vlaanderen en Brabant. Naarmate de Opstand voortduurde en de zuidelijke gebieden aan de vijand verloren gingen, verplaatsten de zittingen zich noordwaarts naar Middelburg, Dordrecht, Delft en uiteindelijk Den Haag.⁴² In 1587 streken de Heren Hoog Mogenden voor het eerst neer in het oude Key-

serhof en nog geen zes jaar later vestigden zij zich definitief in de gebouwen aan de Hofvijver.⁴³

Door zich in het voormalige grafelijke woonkwartier te vestigen, profileerden de Staten-Generaal zich nadrukkelijk als de natuurlijke opvolgers van de landsheer. Binnen het nieuwe republikeinse bestel zouden zij de functie van de landsheer overnemen en de zorg dragen voor gemeenschappelijke zaken als oorlogvoering, buitenlands beleid en de financiën van de Unie. Toch moet de positie van de Staten-Generaal niet worden overschat. Zij mochten dan wel letterlijk de plek van de landsheer op het Binnenhof hebben ingenomen, hun politieke macht was lang niet zo groot als die van de Bourgondische of Habsburgse vorsten. In staatkundig opzicht waren zij ondergeschikt aan de regeringen van de afzonderlijke gewesten. Holland had, als rijkste en meest dichtbevolkte gewest, een doorslaggevende stem in de vergadering. Zonder de steun van deze provincie konden de Staten-Generaal weinig tot niets beginnen. Bovendien hadden de Staten van Holland de Heren Hoog Mogenden in de leegstaande vertrekken uitgenodigd. In zekere zin waren zij dus gastheer en waren de Staten-Generaal 'te gast'.⁴⁴

Al met al was er eind zestiende eeuw sprake van een enigszins bedrieglijke situatie. Het uiterlijk van het complex was sinds het begin van de eeuw vrijwel onveranderd en het gebruik van de gebouwen had schijnbaar nauwelijks wijzigingen ondergaan. Aan de westzijde van het complex zetelden het Hof van Holland, de Staten van Holland en de stadhouder nog op dezelfde plaatsen als in de landsheerlijke tijd. Ook de oostzijde van het Binnenhof had een vergelijkbare functie als voorheen. De bewoners van de gebouwen langs de Hofvijver waren geen hertogen of keizers meer, maar de plek was nog altijd de zetel van het federale gezag. Anderzijds waren de staatkundige verhoudingen op het Binnenhof drastisch veranderd. Waren de stadhouder en Staten voorheen slechts dienaren, of in het beste geval raadgevers geweest, nu de gewesten zich van hun landsheer hadden losgemaakt, was de macht van beide sterk toegenomen. Het centrale gezag, dat tijdens de Opstand zo fel was bestreden, was daarentegen juist flink uitgehold. In de Republiek der Verenigde Nederlanden lag de soevereiniteit bij de gewesten. Hoewel de Staten-Generaal zetelden in de voormalige vertrekken van de vorst, bevonden zij zich feitelijk in vrijwillige gijzeling bij de stadhouder en de Staten van Holland.⁴⁵

Het Binnenhof had tijdens de Republiek dan ook verschillende functies. Ten eerste was het complex het onbetwiste bestuurscentrum van de provincie Holland. Hier was de vaste vergaderplaats van de Staten van Holland en

zou ook het dagelijks bestuur over het gewest, de zogenaamde gecommiteerde raden, zetelen.⁴⁶ Bovendien had het complex met het Hof van Holland ook nog het belangrijkste rechtscollege van Holland binnen zijn muren. Ten tweede was het Binnenhof ook de residentie van de stadhouder. Deze had zijn macht inmiddels uitgebreid naar andere gewesten en stak zijn dynastieke ambities niet onder stoelen of banken. Zo bleef het stadhouder-schap in de praktijk voorbehouden aan de Oranjes en kreeg het ambt meer en meer een vorstelijk tintje.⁴⁷

Ten slotte was het Binnenhof vanwege de aanwezigheid van de Staten-Generaal ook het belangrijkste 'nationale' bestuurscentrum. Vooral in het internationale verkeer gold Den Haag als het politieke centrum van de Republiek. Zowel diplomaten als buitenlandse staatshoofden zouden vanaf het einde van de zestiende eeuw het Binnenhof bezoeken om hun belangen met de Staten-Generaal te bespreken. Daarnaast vonden in het kielzog van de Heren Hoog Mogenden ook andere vertegenwoordigers van het generale gezag hun weg naar het complex. Omstreeks 1600 zouden onder meer de Raad van State en de Generaliteitsrekenkamer hun intrek nemen in de noordoostelijke hoek van het complex en de functie van het Binnenhof als zetel van de federale macht versterken.⁴⁸

Pracht, praal en pronkzucht

De zeventiende eeuw was in Nederland een periode van buitengewone culturele en economische bloei, waarin de Republiek een vooraanstaande positie wist in te nemen op het wereldtoneel. Het was bovendien een eeuw die het aanzien van het Noord-Nederlandse cultuurlandschap drastisch veranderde. Met name in het voormalige graafschap Holland groeide de stedelijke bevolking enorm en verrezen overal gebouwen die de nieuw verkregen politieke macht en welvaart aan de buitenwereld toonden. Van het majestueuze stadhuis op de Dam in Amsterdam tot de paleizen van de Oranjes en de patriciërswoningen langs de grachten: niet alleen in de schilderkunst was de Gouden Eeuw zichtbaar, ook in de bouwkunst van de jonge Republiek kwam hij duidelijk tot uitdrukking.

Nu zou men in dit licht veronderstellen dat ook het Binnenhof in de zeventiende eeuw grootschalig verbouwd werd. Deze veronderstelling klopt echter slechts ten dele. Weliswaar werden veel vertrekken binnen het complex in deze periode aangepast, toch behield het Binnenhof grotendeels zijn

bestaande aanzien. Het bleef een bonte verzameling panden, gelegen rondom de middeleeuwse Grote Zaal. Dat er geen grootse ontwerpen voor een nieuw regeringscentrum in Den Haag werden gemaakt, had alles te maken met de gedecentraliseerde macht in de Republiek. Zoals gezegd, maakten sinds de Opstand verschillende machten op het Binnenhof de dienst uit. Ieder bezat zijn eigen deel van het complex, met zijn eigen specifieke politieke functie. Geen van de 'bewoners' was zodoende in staat plannen te ontwikkelen die verder reikten dan hun eigen kwartier. Wanneer de Staten van Holland, stadhouder of Staten-Generaal hun macht en welvaart aan de buitenwereld wilden tonen, konden zij dus niet meer doen dan hun bestaande vertrekken op het Binnenhof verfraaien, of desnoods uitbreiden in de hoogte.⁴⁹

Dit is dan ook precies wat er gebeurde. De eerste die zijn vertrekken onder handen nam was de stadhouder. Tot dan toe hadden de stadhouders enkel de beschikking gehad over een bescheiden woonkwartier, dat gelegen was boven de poort die naar het Buitenhof leidde en nauwelijks te onderscheiden was van de aangrenzende gebouwen van de Staten van Holland. In de ogen van prins Maurits sloot een dergelijke eenvoudige woning niet aan bij zijn leidende rol binnen de Unie. Reeds in 1592 gaf Maurits daarom de opdracht het Stadhouders Kwartier ingrijpend te verbouwen en uit te breiden met onder meer een fraaie siertuin. Kroon op de verbouwing was een metershoge woontoren in de uiterste noordwesthoek van het complex. Deze 'Mauritstoren' was een staaltje architectonische propaganda die het groeiende aanzien van de prins van Oranje diende te ondersteunen. Het gebouw was een machtsymbool dat letterlijk alle andere panden binnen het complex in zijn schaduw plaatste.⁵⁰ Op de eerste verdieping van het gebouw bevond zich de raadszaal van de stadhouders. Op de hogere etages waren verschillende privévertrekken gelegen, waaronder slaapkamers. Hoezeer de Mauritstoren de stadhoudersmacht representeerde, blijkt wel uit de vele afbeeldingen die in de zeventiende eeuw van dit deel van het Binnenhof gemaakt zijn. Op talrijke schilderijen en prenten uit die tijd zien we de Oranjes met op de achtergrond hun torenhoge woonvertrekken aan de Hofvijver. Op de bekende prent van de terechtstelling van Johan van Oldenbarnevelt in 1619 zien we Maurits zelfs vanuit het raam van zijn toren de onthoofding van zijn grootste politieke rivaal gadeslaan.⁵¹

Gezien zijn symboolfunctie was het niet zo vreemd dat de Mauritstoren al snel een doorn in het oog werd van de tegenstanders van de Oranjes op het Binnenhof. Nadat de Staten van Holland in 1650 het besluit hadden ge-

De onthoofding van Van Oldenbarnevelt op het Binnenhof. Op de achtergrond zijn onder meer het stadhoudelijk kwartier met de Mauritsstoren (links) en de Hofkapel (rechts) te zien. Prent van Claes Jansz. Visscher uit 1619 (collectie Atlas van Stolk)

nomen om voorlopig geen stadhouder meer aan te stellen en het Eerste Stadhouderloze tijdperk een feit was, lieten zij hun eigen kwartier dan ook zodanig aanpassen dat van een opvallend hoogteverschil met het naastgelegen Stadhoudelijk Kwartier geen sprake meer was. Architect Pieter Post kreeg onder andere de opdracht om het gebouw te vergroten en het plafond te verhogen tot aan het dak van de Mauritsstoren.⁵² De voornaamste en indrukwekkendste veranderingen die Post aanbracht, hadden echter betrekking op het interieur van het kwartier. Met name zijn ontwerp van de grote vergaderzaal van de Staten van Holland en West-Friesland was een huzaarenstukje. Niet alleen had de zaal een indrukwekkende omvang en een schitterend uitzicht over de Hofvijver, ook het rijk gedecoreerde plafond was bijzonder imponerend. Acht weelderige trompe-l'oeils wekten de illusie dat er openingen in het gewelf zaten met doorkijkjes naar de openlucht. Door deze openingen keken vertegenwoordigers van verschillende nationaliteiten nieuwsgierig naar binnen, alsof zij met grote belangstelling en enige jaloezie de beraadslagingen van de Staten van Holland volgden.⁵³ De schilderijen benadrukten op deze manier het belang van het gewest Holland voor de internationale gemeenschap in de zeventiende eeuw: wat de afgevaardigden hier besloten, ging de hele wereld aan.

Na de uitvoerige verbouwingen van de kwartieren van de stadhouder en de Staten van Holland konden de Staten-Generaal natuurlijk niet achterblijven. Als derde belangrijke bewoner van het Binnenhof beschikten zij nu

over verreweg de minst comfortabele behuizing. Ondanks de verbouwing begin zestiende eeuw stamden grote delen van het voormalige grafelijke woonkwartier namelijk nog uit de Middeleeuwen. De ruimten die de Staten-Generaal ter beschikking hadden, waren over het algemeen donker, benauwd en vervallen. Bovendien was het kwartier eigenlijk te klein voor het groeiend aantal ambtenaren van de Generaliteit.⁵⁴ De eerste jaren na de intrek van de Staten-Generaal op het Binnenhof stonden dan ook nog niet zozeer in het teken van de verfraaiing van de vertrekken, maar vooral in het teken van uitbreiding van het kwartier. In dit kader werd onder meer het laatste stukje tuin in de noordoostelijke hoek van het complex volgebouwd. De ruimte die daarmee beschikbaar kwam, kwam grotendeels in handen van de Raad van State. Dit college kreeg het merendeel van de nieuwe kamers toegewezen, alsmede het Torentje, dat bijna twee eeuwen lang dienst zou doen als woning van de kamerbewaarder van de Raad.⁵⁵

Met deze uitbreiding van het 'Generaliteitskwartier' was het gebrek aan werkruimten langs de Hofvijver voorlopig opgelost. Toch kon men nog altijd niet echt zeggen dat de Staten-Generaal over een imposant onderkomen beschikten. Sterker nog, door de aanbouw van de nieuwe panden was het rommelige karakter van de noordoosthoek alleen maar sterker geworden. Daarnaast bleef het interieur van het kwartier, zeker in vergelijking met dat van de Staten van Holland, erg eenvoudig. Pas in het laatste decennium van de Gouden Eeuw kwam er verandering in deze situatie, toen architect Daniel Marot de opdracht kreeg een deel van de vertrekken te verbouwen. Zijn aandacht richtte zich daarbij in de eerste plaats op de vergaderzaal van de Staten-Generaal en de naastgelegen ontvangstruimten, waaronder de zogenaamde 'Trêveskamer', waar begin zeventiende eeuw de onderhandelingen voor het Twaalfjarig Bestand waren gevoerd. Deze ruimten werden door Marot geheel opnieuw opgetrokken in een weelderige Lodewijk XIV-stijl, met monumentale schoorsteenstukken, goudkleurige ornamenten en talrijke allegorische schilderijen. Vooral de decoraties van de rijkversierde Trêveszaal, die als officiële audiëntieruimte voor buitenlandse gasten zou dienen, vormden voortaan een kleurrijk hoogtepunt in het verder nogal sobere kwartier.⁵⁶

De herinrichting van het Generaliteitskwartier door Marot markeerde het einde van de reeks verbouwingen op het Binnenhof in de Gouden Eeuw. Aan deze periode valt vooral op hoezeer de verschillende instellingen met de verbouwingen hun eigen status probeerden op te vijzelen. Dit alles gebeurde echter wel binnen de beperkte marges die de onderkomens op het

Binnenhof hun boden. De aanpassingen waren over het algemeen indrukwekkend en de decoraties weelderig, maar de schaal van de renovaties was bescheiden. Bovendien is opvallend dat de werkzaamheden zich vooral richtten op de inrichtingen van praktische ruimten, zoals vergaderzalen en woonvertrekken. Imponerende trappartijen of majestueuze troon- en balzalen, zoals die aan vele andere Europese hoven te vinden waren, ontbraken op het zeventiende-eeuwse Binnenhof.

Het was veelzeggend dat het enige omvangrijke gebouw dat wel vorstelijke allure genoot, de Grote Zaal, juist zijn politieke functie verloor tijdens de Gouden Eeuw. Vanaf het einde van de zestiende eeuw was de zaal in de eerste plaats een publieke ruimte. Boekverkopers, marskramers en andere kooplieden die niet lid waren van een plaatselijk gilde, gebruikten de zaal als vrijmarkt en boden hier allerhande waar aan, die varieerde van politieke pamfletten tot dagelijkse gebruiksvoorwerpen, zoals messen, spiegels en zelfs tandenstokers.⁵⁷ Vooral in de eerste jaren moet deze markt een rommelige indruk hebben gemaakt. In de loop van de zeventiende eeuw nam de reglementering toe en kreeg een beperkt aantal verkopers een kraam toegevoegd. Op den duur zouden voornamelijk de boekverkopers overblijven.⁵⁸

Het feit dat de Grote Zaal voor zo'n lange periode dienst zou doen als een schijnbaar alledaagse markthal betekende niet dat de plek ook zijn historische betekenis verloren had. Zowel prins Maurits als de Staten van Holland aasden aanvankelijk op de imposante ontvangstzaal, die nu formeel onder het beheer van de Generaliteitsrekenkamer viel.⁵⁹ Beiden kwamen echter niet verder dan respectievelijk een handjevol feestelijke ontvangsten en de zitting van de Grote Vergadering van 1651. Net als de bovengenoemde verbouwingen, was de nieuwe functie van de Grote Zaal dan ook in de eerste plaats een gevolg van het ontbreken van een sterk centraal gezag. Geen van de machten op het Binnenhof leek in staat om de ruimte op te eisen. De enige politieke betekenis die de ruimte in de Gouden Eeuw wellicht nog kon worden toegedicht, was die van 'nationaal museum'. Gedurende de zeventiende eeuw en achttiende eeuw prijkten namelijk boven in de zaal de tijdens de Opstand veroverde vaandels, zodat iedere bezoeker aan de hand van de gewonnen veldslagen de ontstaansgeschiedenis van de Republiek kon volgen.⁶⁰

Wanneer de bezoeker doorliep naar het einde van de Grote Zaal, kon hij een trap naar boven nemen die leidde naar het Rolgebouw en de zittingszaal van het Hof van Holland. De processen die in deze ruimte plaatsvonden hadden over het algemeen een openbaar karakter en konden door het aan-

wezige publiek vanachter een houten afscheiding worden gevolgd. Vooral tijdens geruchtmakende processen, zoals de zaken tegen Johan van Oldenbarnevelt of Hugo de Groot, moeten zij veel belangstelling hebben getrokken.⁶¹ De toeloop van nieuwsgierigen betekende niet dat het interieur van het Rolgebouw dezelfde grootschalige aanpassingen onderging als dat van de gebouwen langs de Hofvijver. Zo bleef het laatmiddeleeuwse karakter van de meeste zalen bewaard. Enkel de zogenaamde De Lairessezaal, aan de achterzijde van het gebouw, werd in 1688 door schilder Gerard de Lairesse geheel opnieuw gedecoreerd en voorzien van zeven allegorische schilderstukken die rechterlijke deugden verbeeldden.⁶²

Evenals het Rolgebouw en de Grote Zaal leek ook het derde belangrijke middeleeuwse gebouw op het Binnenhof in eerste instantie zonder al te veel aanpassingen de tijd te doorstaan. Hoewel de Hofkapel inmiddels was overgegaan naar de Waalse gemeente en het interieur sindsdien een stuk soberder was, had het kerkje weinig te lijden gehad onder de Beeldenstorm en ook grotendeels zijn oorspronkelijke gotische ontwerp behouden. Dat de kapel uiteindelijk toch volledig opnieuw zou worden opgetrokken, was dan ook in de eerste plaats het gevolg van het noodlot: in het jaar 1644 vatte het dak van het gebouw vlam en brandde de Hofkapel vrijwel tot de grond toe af. De herbouw, in strakke Hollands classicistische stijl, duurde vervolgens slechts twee jaar. In 1688 volgde bovendien een tweede verbouwing, waarbij de kapel met een tweede beuk aan de noordzijde werd uitgebreid en de bestaande noordwand door een zuilenrij werd vervangen.⁶³ Met deze verbouwing werd de oppervlakte van het gebouw verdubbeld, waardoor het onder meer plaats kon bieden aan de grote toestroom Hugenoten die na de herroeping van het Edict van Nantes uit Frankrijk naar Den Haag waren gevlucht en onderdak vonden in de inmiddels tot *Église Wallonne* omgedoopte kapel.⁶⁴ Naast de ambtenaren, diplomaten, marktkramers en bezoekers van de rechtbank vormden deze vluchtelingen een belangrijk onderdeel van de veelzijdige groep mensen die dagelijks het zeventiende-eeuwse Binnenhof bevolkte.

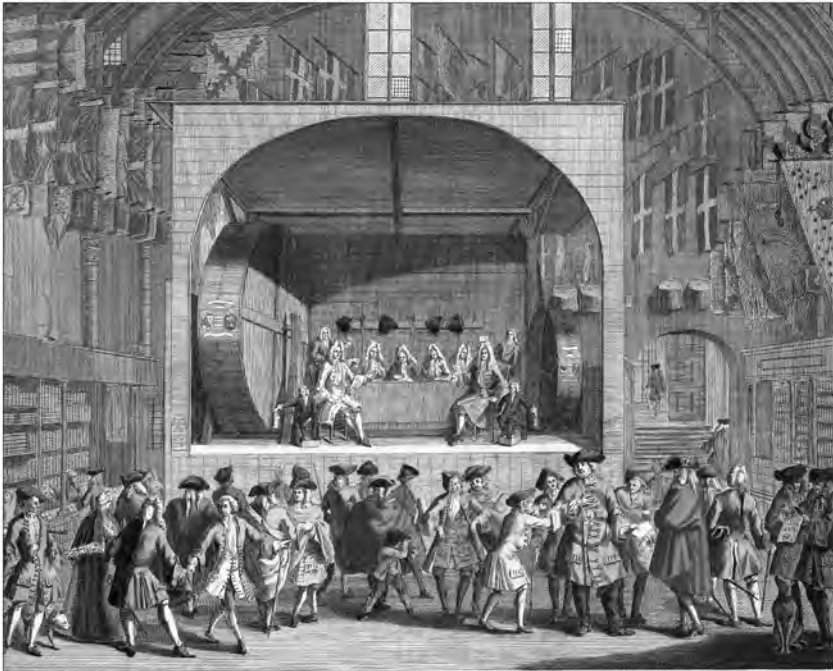
Oplopende spanningen

De herbouw van de Hofkapel was het omvangrijkste bouwproject op het Binnenhof in de zeventiende eeuw. Wanneer men echt architectonisch machtsvertoon wilde aanschouwen, diende men buiten het complex te tre-

den. Hier vond men de classicistische stadspaleizen als het Mauritshuis of het Huygenshuis en de imponerende logementen van steden als Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht. Deze stenen reuzen stonden in schril contrast met de meer pittoreske behuizing van de politieke instellingen op het Binnenhof en lieten zien waar de ware macht lag in de Republiek: bij de Hollandse steden en hun regenten. De politieke ontwikkelingen aan het begin van de achttiende eeuw brachten weinig verandering in deze situatie. De plotselinge dood van stadhouder-koning Willem III maakte de weg vrij voor het Tweede Stadhoudersloze Tijdperk en holde het federale gezag over de Unie alleen maar verder uit. Pogingen om de staatsinrichting van de Republiek te hervormen en het gezag van de Generaliteit te versterken, zoals de door raadpensionaris Simon van Slingelandt georganiseerde Tweede Grote Vergadering in de Trêveszaal, mislukten vervolgens jammerlijk.⁶⁵

Wat betreft het uiterlijk en het gebruik van het Binnenhof was de eerste helft van de achttiende eeuw dan ook geen tijd van grote wijzigingen. Na een eeuw waarin elke politieke macht zijn kwartier had laten aanpassen en verfraaien, leek ieder nu zijn plaats binnen de muren te hebben gevonden. De afwezigheid van de stadhouder maakte de politieke spanningen binnen het complex bovendien minder. De behoefte om de ander in architectonisch of decoratief opzicht te overtreffen, scheen voorlopig niet meer te bestaan. Typerend is misschien dat de grootste verandering op het Binnenhof betrekking had op het gebruik van de Grote Zaal. Vanaf 1726 deelden de boekverkopers de ruimte met de Generaliteitsloterij, de voorloper van de Staatsloterij. Onder het luide gejoel van de toegestroomde menigten zouden hier met enige regelmaat de trekkingen van de loterij plaatsvinden. Sinds de jaren veertig bevond zich daartoe achter in de zaal zelfs een speciaal Theater der Loterij, een houten podium met daarop een metershoog rad.⁶⁶

Aan de relatieve kalmte die het Binnenhof in de vroege achttiende eeuw kenmerkte, kwam een einde in 1747 toen Franse troepen de Republiek binnenvielen en in heel het land een beroering ontstond die vergelijkbaar was met die in het Rampjaar. Net als in 1672 leidden de gebeurtenissen ook ditmaal tot een terugkeer van de stadhouder, zij het met nog meer politieke bevoegdheden dan voorheen. De nieuwe stadhouder, Willem IV, was nu stadhouder in alle gewesten van de Republiek en bovendien was zijn opvolging erfelijk verklaard. Waren de stadhouders voorheen nog gelijk of ondergeschikt geweest aan de Staten, vanaf het midden van de achttiende eeuw kreeg het ambt toch wel erg duidelijk monarchale trekken. Deze versterking van de politieke positie van de stadhouder vond vervolgens meteen

De trekking van de 'Hollantsche loterij' in de Grote Zaal van het Binnenhof aan het begin van de achttiende eeuw. Behalve het rad van de loterij zijn ook de veroverde vaandels en boekenstalletjes in de zaal goed te zien. Anonieme prent, ca. 1735-1737 (collectie Atlas van Stolk)

zijn weerslag in nieuwe plannen ten aanzien van het Stadhoudelijk Kwartier. Willem iv was namelijk niet van plan de bestaande zeventiende-eeuwse behuizing op het Binnenhof te betrekken. Niet alleen was deze tijdens het Tweede Stadhoudersloze Tijdperk erg vervallen, ook de uitstraling van de gebouwen paste niet bij het nieuwe stadhouderschap. Vrijwel gelijk na zijn aanstelling gaf Willem iv daarom de bekende architect Pieter de Swart de opdracht een nieuw 'paleis' te ontwerpen dat zijn positie meer eer aan zou doen.⁶⁷

Het ontwerp dat De Swart vervolgens voorstelde, was inderdaad een vorst waardig en deed niet veel onder voor de 'echte' koninklijke paleizen in Frankrijk of Pruisen. Het was opgezet als een massief neoclassicistisch blok, met een brede façade aan de zijde van het Buitenhof, dat vrijwel het gehele bestaande Stadhoudelijk Kwartier diende te vervangen. Enkel de eeuwenoude stadhouderspoort, die de stadhouder het prerogatief verschafte om het Binnenhof vanaf het Buitenhof te betreden, bleef als machtssymbool in het nieuwe ontwerp gehandhaafd. Vanbinnen bood het paleis verder de indeling die van een achttiende-eeuws paleis verlangd werd. Van audiëntiezaalen en antichambres tot slaapkamers, bibliotheken en galerijen: alle ruimten die het afwikkelen van de gewenste hofetiquette mogelijk maakten, waren aanwezig. Daarnaast bood het paleis ook nog eens een opvallend groot aantal toiletgelegenheden, een luxe die destijds ongekend was op het Binnenhof.⁶⁸

Van het grootse ontwerp van De Swart zou uiteindelijk niets terechtkomen. De Staten van Holland, die de financiering van het paleis dienden goed te keuren, voelden begrijpelijkerwijs weinig voor dergelijk machtsvertoon en stuurden aan op een bescheidener onderkomen. Nog voor Pieter de Swart zijn nieuwe plannen aan de Hollandse regering kon voorleggen, stierf Willem iv na een kort ziekbed op 22 oktober 1751. Met de dood van de stadhouder verdwenen de plannen voor het paleis snel in de la. Zijn enige zoon en erfopvolger, Willem v, was slechts drie jaar oud en voor diens voogd, Lodewijk Ernst van Brunswijk, had het bouwproject geen directe prioriteit. De hertog van Brunswijk bezat een voornaam stadspaleis op de hoek van het Plein en de Lange Poten en bevond zich dus reeds in het centrum van de macht. Net als de meeste andere gebouwen rondom het Plein was zijn woning bovendien luxer en imposanter van uiterlijk dan de meeste gebouwen binnen de muren van het complex.⁶⁹ Over de representatieve functie van zijn onderkomen hoefde 'de Dikke Hertog' zich geen zorgen te maken.

Pas nadat Willem v de volwassen leeftijd had bereikt en de gezinsuitbreiding van de stadhouderlijke familie begin jaren 1770 leidde tot een acuut ruimtegebrek binnen het Stadhouderskwartier, kwamen de nieuwbouwplannen voor het paleis weer uit de la. Ditmaal was het de Duitse architect en oud-assistent van De Swart, Friedrich Ludwig Gunkel, die de verantwoordelijkheid kreeg over de bouw van het nieuwe paleis. Zijn ontwerp voor het 'Prinzenschloss', dat het licht zag in 1775, voorzag niet langer in de afbraak van de gehele Buitenhofzijde, maar plaatste het paleis aan de zuidzijde van het Binnenhof, recht tegenover het kwartier van de Staten van Holland.⁷⁰

Dit gedeelte van het complex was tot dan toe een enigszins 'stille hoek' geweest, met onder meer de Landsdrukkerij, een koffiehuis en enkele particuliere woningen. Hoewel het paleis van Gunkel minder ontzagwekkend was dan het oorspronkelijke ontwerp van De Swart, had ook het nieuwe bouwplan zonder twijfel een vorstelijke uitstraling. Zo was het paleis weliswaar niet zo groots en hiërarchisch opgezet als sommige andere Europese paleizen, maar bezat het wel een aantal indrukwekkende ontvangtzalen, met name op de eerste etage. Hier vond men onder meer de grote eetzaal met uitzicht over het Binnenhof en direct daarachter gelegen de grote balzaal van het paleis. De privévertrekken waren afgeschermd van de buitenwereld, zodat de stadhouderlijke familie anders dan bijvoorbeeld de koning van Frankrijk in een betrekkelijk huiselijke sfeer in het paleis kon leven.⁷¹

Deze combinatie van grandeur en afzondering sloot goed aan bij de politieke stijl van het stadhouderschap van Willem v. Enerzijds was zijn positie vergelijkbaar met die van absolutistische vorsten elders in Europa. Dankzij het stadhouderlijke stelsel was zijn grip op de gewesten steviger dan ooit en ook het culturele leven aan het hof bloeide in de late achttiende eeuw als nooit tevoren.⁷² Verschillende vooraanstaande kunstenaars en wetenschappers, onder wie de muzikale familie Mozart, filosoof Denis Diderot en luchtvaartpionier Jean-Pierre Blanchard, verbleven in deze periode in de Hofstad en een bezoek aan het nieuwe stadhouderlijke paleis behoorde daarbij, getuige de *Guide ou Nouvelle Description de La Haye et de ses Environs*, tot de hoogtepunten. De aankleding van het paleis was in de ogen van de schrijver in elk geval bijzonder weelderig en smaakvol.⁷³

Anderzijds was Willem v niet bepaald een man van grote gebaren. Zijn beleid was behoudend en voorzichtig, en belangrijke bestuurlijke zaken liet hij het liefst over aan anderen. Het leek erop dat hij zich het liefst onttrok aan de groeiende politieke en economische problemen in de Republiek en

zijn ogen gesloten hield voor de toenemende weerstand tegen zijn stadhouderschap. Gedurende de kleine twintig jaar dat de bouw van het nieuwe paleis in beslag nam, verscherpten de politieke tegenstellingen binnen de Republiek zich namelijk in rap tempo. ‘Patriotten’ van uiteenlopende achtergrond verenigden zich in het laatste kwart van de achttiende eeuw in allerlei genootschappen en plaatsten zichzelf tegenover de meer behoudende aanhangers van de stadhouder en zijn bondgenoten in de gewestelijke regeringen. In 1786 liepen de politieke spanningen zo hoog op dat patriotten op verschillende plaatsen in het land de macht overnamen en de stadhouder en zijn gezin uit angst voor een revolutie uitweken naar Nijmegen.

Ook in Den Haag kwam het dat jaar tot ongeregeldheden, zij het in mindere mate dan op sommige andere plaatsen in de Republiek. Het belangrijkste incident speelde zich, niet geheel toevallig, af op het Binnenhof en had betrekking op de architectuur van het Stadhouders Kwartier. Op 17 maart 1786 reden twee afgevaardigden van de Staten van Holland uit Dordrecht met hun koets door de stadhouderspoort en schonden aldus het stadhoudersprivilege om de doorgang te gebruiken. Deze bewuste provocatie en symbolische schending van het stadhoudersgezag leidde meteen tot grote verontwaardiging bij een deel van de over het algemeen prinsgezinde Haagse bevolking. Het verhaal wil dat de pruikenmaker van de stadhouder, een zekere François Mourand, zich met gevaar voor eigen leven voor de koets wierp om te verhinderen dat deze het Binnenhof via de stadhouderspoort zou verlaten. Hij werd direct gevangengenomen en later door het Hof van Holland ter dood veroordeeld, een straf die later werd omgezet in levenslange opsluiting.⁷⁴

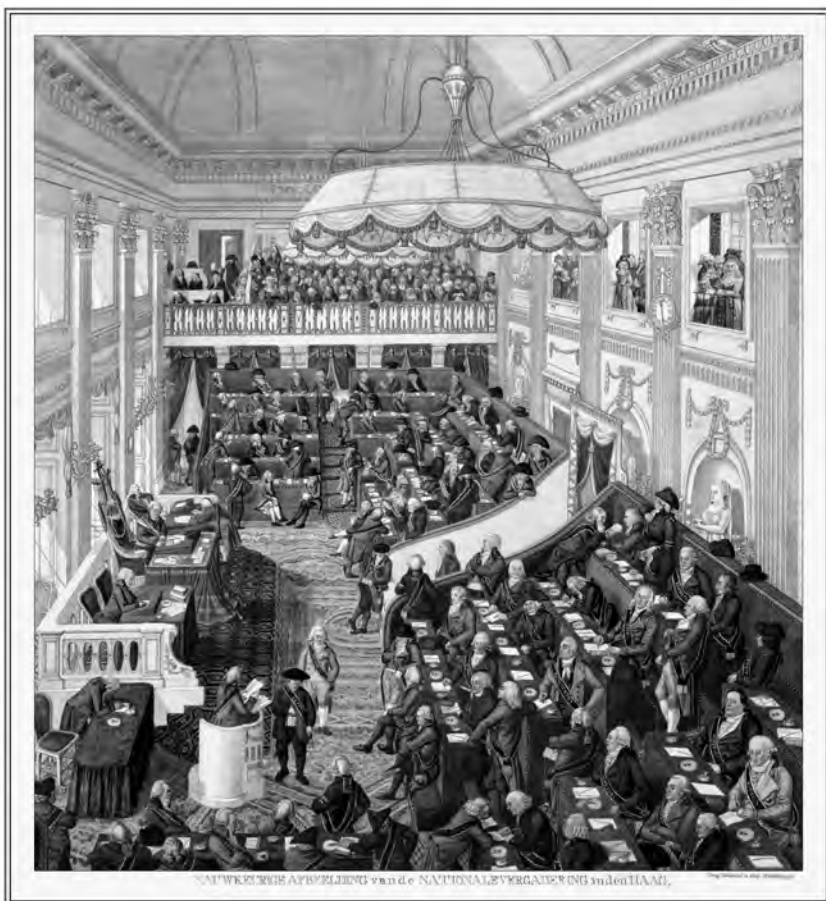
Gelukkig voor Mourand duurde de gevangenschap uiteindelijk nog geen jaar. In 1787 kon de stadhouder, na militaire interventie van de koning van Pruisen, terugkeren naar Den Haag en kwam de pruikenmaker weer op vrije voeten. Na het herstel van de stadhoudersmacht leken de politieke spanningen in de Republiek af te nemen. Het hofleven op het Binnenhof nam weer zijn normale beloop en in 1793 kwam het nieuwe stadhouderspaleis gereed. Ruim veertig jaar nadat Willem IV was verheven tot erfstadhouder van alle gewesten van de Republiek der Verenigde Nederlanden, bezat de prins van Oranje nu eindelijk een woning op het Binnenhof die overeenkwam met zijn nagenoeg vorstelijke status.⁷⁵ Voor wie nu het Binnenhof betrad, was het duidelijk waar de macht binnen het complex lag: niet aan de noordkant bij de Staten van Holland of de Generaliteit, maar aan de nieuwe zuidzijde, waar de imposante gevel van het stadhouderspaleis een nieuwe

schaduw over het voorplein wierp. De concurrentiestrijd tussen stadhouder, Staten en Generaliteit, die sinds de zestiende eeuw zo'n belangrijke impuls had gegeven aan de bouwactiviteiten op het Binnenhof, leek in het voordeel van eerstgenoemde beslecht.

Omwenteling en eenwording

Lang konden Willem v en zijn familie niet genieten van hun nieuwe behuizing op het Binnenhof. Toen Franse troepen in de winter van 1795 de Republiek binnenvielen en zonder moeite de Hollandse Waterlinie over trokken, waren slechts weinigen bereid hun leven voor de stadhouder in de waagschaal te stellen. Binnen korte tijd werd het land door de Fransen overlopen en moest de stadhouderlijke familie Den Haag opnieuw ontvluchten. Op 18 januari scheepte Willem v zich in op het strand van Scheveningen om vervolgens de rest van zijn leven in ballingschap door te brengen. Vanaf dat moment was het Binnenhof het terrein van 'Bataafse' revolutionairen en Franse soldaten. Zo streek het militaire gezag vrijwel meteen na de inname van Den Haag in het stadhouderlijk paleis neer en werden de voormalige woonvertrekken ingericht als hoofdkwartier en kazerne van het Franse leger. De verschillende zalen van het complex werden vervolgens stuk voor stuk ontdaan van hun interieur en de belangrijkste kunstschaten alsmede de voornaamste voorwerpen, zoals De Ruyters admiraalsstaf en Tromps zwaard, aan de nieuwe machthebbers overgedragen.⁷⁶ Voor het eerst in meer dan tweehonderd jaar stond het Binnenhof nu leeg en dreigde het zijn functie als bestuurscentrum van de Republiek te verliezen.

Niets bleek minder waar. Hoewel de bestaande politieke lichamen zoals de Staten van Holland en de Staten-Generaal vrijwel direct na de machts-overname van de Fransen werden ontbonden, zou Den Haag ook na de 'Bataafse Omwenteling' het onbetwiste politieke centrum van het land blijven. Op 1 maart van het jaar 1796 vond binnen de muren van het complex namelijk de eerste zitting van het nieuwe Bataafse parlement plaats, de Nationale Vergadering. Deze democratisch verkozen volksvergadering streefde, in navolging van haar Franse evenknie, naar een ingrijpende herziening van de staatkundige grondslag van de Republiek, vastgelegd in een Grondwet. Gedurende een periode van bijna twee jaren zouden ruim 120 afgevaardigden, afkomstig uit de gehele Republiek, zich naar het Binnenhof begeven om zich in vergadering te buigen over een nieuwe constitutie.⁷⁷

Een zitting van de eerste Nationale Vergadering in de voormalige balzaal van het stadhoudelijk paleis op het Binnenhof in 1796. Prent van George Kockers, 1797 (collectie Rijksmuseum)

Als vergaderzaal voor de bijeenkomsten van de Nationale Vergadering diende de Grote Balzaal van het nieuwe stadhoudelijk paleis. De keuze voor deze locatie was in de eerste plaats praktisch geweest. Geld voor nieuwbouw was er niet en met zijn buitengewone oppervlakte, hoge plafond en grote vensters bood de nieuwe zaal meer ruimte en comfort dan de vergaderzalen aan de Hofvijver of de nog uit de Middeleeuwen stammende grafelijke zalen. Klachten van de representanten over gebrekkige akoestiek en de beperkte capaciteit op de publieke tribunes bleven dan ook ongehoord.⁷⁸ Bovendien, wat was een krachtiger gebaar dan plaats te nemen in de meest

indrukwekkende zaal van het paleis van de verdreven erfstadhouder? Door uitgerekend deze ruimte voor hun bijeenkomsten uit te kiezen, lieten de revolutionairen geen twijfel over wie de nieuwe machthebber op het Binnenhof was. Dat zij hun oog hadden laten vallen op de Balzaal en niet op een van de bestaande vergaderzalen in het Generaliteitskwartier of het kwartier van de Staten van Holland, gaf bovendien aan dat zij nadrukkelijk wilden breken met het verleden. De Nationale Vergadering was geen voortzetting van de oude Statenvergadering, maar het begin van een nieuwe politieke orde op het Binnenhof. In dat opzicht was de keuze voor de zaal ook een symbolische zet.

Hoewel de Bataafse revolutionairen de architectuur van het Binnenhof gebruikten om hun agenda van verandering kracht bij te zetten, was van een echt radicale breuk op het gebied van de huisvesting van de politiek geen sprake. Juist het gegeven dat zowel het Franse opperbevel als de afgevaardigden in de Nationale Vergadering het complex bleven gebruiken, liet zien dat het oude grafelijke hof in Den Haag ook in de jaren direct na 1795 nog werd gezien als het bestuurlijke centrum van de Republiek. Blijkbaar had de plek in de afgelopen eeuwen dermate veel aanzien als regeringszetel verworven, dat de locatie geen onderwerp van discussie vormde. Althans niet zolang de Republiek nog haar federale karakter had. Hoe de visies op de huisvesting van de politiek in de nieuwe staat zich zouden ontwikkelen, bleef de vraag.

Voorlopig was de aandacht vooral gericht op de vormgeving van die staat. Na een staatsgreep begin 1798 zou de eerste ‘Staatsregeling’ een feit zijn en werd de Nationale Vergadering ontbonden. Ook in de daaropvolgende jaren bleef het echter politiek onrustig op het Binnenhof. Staatsgreep volgde op staatsgreep en het ene regime zat nog niet in het zadel of het andere diende zich reeds aan. Wat begonnen was als een democratisch experiment, veranderde begin negentiende eeuw langzaam in een centraal geleide bureaucratie. Het zou slechts een kwestie van tijd zijn voor het eenhoofdige gezag zich in het land zou aandienen.⁷⁹

Met de opheffing van de Republiek der Verenigde Nederlanden en de totstandkoming van de eenheidsstaat kwam er ook een voorlopig einde aan de bouwactiviteiten op het Binnenhof. De panden binnen het complex, die vanaf de late Middeleeuwen het bezit waren geweest van de afzonderlijke politieke en gerechtelijke instellingen, werden als het ware genationaliseerd en vielen voortaan onder het beheer van de nieuwe staat. De wedijver tussen de verschillende ‘bewoners’, die vooral in de zeventiende en achttiende eeuw zo’n belangrijke impuls had gegeven aan de verbouwingen op het

Binnenhof, viel daarmee weg. De nieuwe bewoners van het complex, voornamelijk ambtenaren van de na 1798 opgerichte ‘agentschappen’, hadden weinig te zeggen over hun huisvesting. Zij werden her en der in de gebouwen ondergebracht en moesten na een machtswisseling niet zelden weer verhuizen.⁸⁰ Aan comfort en verbetering van de werkruimten werd niet gedacht. Zolang de regering instabiel bleef en de schatkist nagenoeg leeg, kwamen de opbouw van een nieuw nationaal bestuur en het herstel van de economie op de eerste plaats. Aanpassing of onderhoud van de historische gebouwen op het Binnenhof had in de beginjaren van de negentiende eeuw simpelweg geen prioriteit.

Toen Lodewijk Napoleon Bonaparte in 1806 aantrad als vorst van het Koninkrijk Holland trof hij een complex aan dat slecht onderhouden was en ouderwets oogde. Belangrijkste blikvanger was nog altijd de vijfhonderd jaar oude Grote Zaal van Floris v, gebouwd voor een keizer die er nooit kwam en die de laatste jaren in gebruik geweest was als loterijzaal. Daarnaast stamden ook nog veel andere delen van het hof uit lang vervlogen tijden. Of het nu het massieve Rolgebouw was met zijn oude grafelijke zalen, de Gevangenpoort op het Buitenhof, het Torentje of de verschillende middeleeuwse kelders en kamers langs de Hofvijver: veel van de panden vonden hun oorsprong in het oude hof van de graaf van Holland. Die delen van het Binnenhof die niet uit de grafelijke tijd stamden, maar uit de zeventiende en achttiende eeuw, getuigden bovendien ook van een periode die inmiddels voorbij was. Met hun kleinschaligheid, eigen vergaderzalen en karakteristieke interieurs waren de voormalige kwartieren van de Generaliteit en de Staten van Holland onmiskenbaar producten van de republikeinse statenbond. Het enige gebouw dat nog enigszins modern en majestueus oogde, was het recent voltooide stadhouderspaleis. Al gaven de bescheiden omvang en ligging van het gebouw wel aan dat het hier om de woning ging van een prins wiens macht beperkt was.

Bij het aantreden van de eerste koning was het de vraag wat de toekomst voor het Binnenhof zou zijn. Dat het oude grafelijke hof zich had kunnen ontwikkelen tot een regeringscentrum van nationale en internationale betekenis was vooral het gevolg geweest van de eigenaardige staatsinrichting van de Republiek. Enerzijds refereerde de plek aan de laatmiddeleeuwse politiek, toen de landsheer het gewest nog samen met de Statenvergadering, de stadhouder en het Hof van Holland had bestuurd. Anderzijds weerspiegelden de verbouwingen van de laatste twee eeuwen juist het ontbreken van een centraal gezag en de unieke wijze waarop de macht in de Republiek ge-

deeld werd. Anno 1806 was van beide situaties echter geen sprake meer. De stadhouder, Staten en het Hof waren verdwenen en een nieuw centraal gezag had hun plaats op het politieke toneel ingenomen. Een wisseling van decor leek aanstaande.